

UNIWERSYTET SZCZECIŃSKI

**INSTYTUT GOSPODARKI PRZESTRZENNEJ
I GEOGRAFII SPOŁECZNO-EKONOMICZNEJ**

mgr inż. architekt Ewa Balanicka

Temat rozprawy doktorskiej:

Percepcja piękna przestrzeni publicznych Szczecina

Promotor: prof. dr hab. Marek Dutkowski

Promotor pomocniczy: dr hab. Karolina Izdebska, prof. US

Autoreferat

Spis treści

Wprowadzenie i uzasadnienie podjęcia tematu rozprawy

Cele i pytania badawcze

Charakterystyka badań i metody badawcze

Zakres przestrzenny badań

Struktura pracy

Wyniki badań i wnioski

Wprowadzenie i uzasadnienie podjęcia tematu rozprawy

Prezentowana praca z uwagi na swoją tematykę mieści się całkowicie w dyscyplinie geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna. Równocześnie odnosi się i czerpie z innych dyscyplin, takich jak: filozofia i nauki o sztuce, architektura i urbanistyka, nauki socjologiczne i psychologia oraz historia. Wspomniane odniesienia do innych dyscyplin, świadomie zastosowane, wzbogacają pracę i świadczą o jej interdyscyplinarnym charakterze, tak potrzebnym we współczesnych badaniach naukowych. Praca podejmuje zagadnienie relacji człowieka do otoczenia poprzez zastosowanie metody badań społecznych i ukazuje powiązanie tej problematyki z zakresu geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej z innymi dyscyplinami oraz dziedzinami.

Motywacja podjęcia tematu jest wielowątkowa. Składają się na nią wcześniejsze doświadczenia zawodowe autorki (praca w licznych biurach architektonicznych oraz w dwóch biurach gospodarki przestrzennej na poziomie regionalnym), jej zainteresowania pozazawodowe i działalność w organizacjach pozarządowych związanych z promowaniem edukacji i kultury oraz bardzo osobiste przekonanie o wartości piękna w życiu codziennym człowieka i głębokim wpływie, jaki sposób zagospodarowania przestrzeni, w małej i dużej skali, od domu po przestrzeń miejską i planowanie regionalne, wywiera na zachowanie człowieka i dokonywane przez niego życiowe wybory. Podjęta w pracy problematyka wiąże się ze Strategią Rozwoju Szczecina 2025, szczególnie ze sformułowaną w niej misją: „Szczecin miastem otwartym i tolerancyjnym, atrakcyjnym miejscem do życia i pracy – wspólnotą mieszkańców wykorzystującą do trwałego rozwoju dziedzictwo kulturowe, walory środowiska przyrodniczego oraz nadbałtyckie i nadodrzańskie położenie” (Urząd Miasta Szczecina, dostęp 2024.05.25). Piękno miasta i sposób jego postrzegania przez mieszkańców i turystów bezpośrednio decyduje o atrakcyjności jako miejsca do życia i pracy. Podjęte badania pozwalają dowiedzieć się, jak miasto jest oceniane przez mieszkańców i czy stanowi atrakcyjne miejsce do życia i mieszkania.

W planowaniu przestrzennym i projektowaniu urbanistycznym bierze się pod uwagę wiele istotnych czynników ekonomicznych, społecznych i środowiskowych. Pomijana jest jednak lub marginalizowana wartość estetyczna zagospodarowania przestrzennego – często stanowi ona wynik wspomnianych uwarunkowań, rzadko traktuje się ją priorytetowo.

W obecnej teorii planowania i zagospodarowania przestrzennego najważniejsze miejsce zajmują takie elementy jak: rozwój zrównoważony, ujmowany bardziej ze środowiskowego punktu widzenia, funkcjonalność, dostępność, wielofunkcyjność, jakość życia, poszanowanie kulturowego dziedzictwa i efektywność ekonomiczna. Pomijane są często kategorie estetyczne, które jednak stanowią ważny aspekt rozwoju zrównoważonego. W planowaniu przestrzennym to wciąż obszar niewystarczająco zbadany. Nie brakuje opracowań dotyczących zasad projektowania, natomiast rzadko pyta się o zdanie użytkowników przestrzeni. Tymczasem w dokumencie UE *The human-centred city: recommendations for research and innovation actions* (*Miasto skoncentrowane na ludziach: rekomendacje dla nauki i działań innowacyjnych*) (European Commission Directorate-General for Research and Innovation, European Union, 2020) jest zapis mówiący o tym, że „planowanie przestrzenne skupione na człowieku musi być oparte na tworzeniu miejsc satysfakcjonujących emocjonalnie (...)” (Balanicka, 2021).

W ostatnich latach dostrzec można wzrost świadomości, że wartość estetyczna środowiska zbudowanego ma bezpośredni wpływ na jakość życia i jest ważnym aspektem zrównoważonego rozwoju. Dowodem na to są następujące dokumenty i inicjatywy o zasięgu międzynarodowym:

- 1) Deklaracja z Davos *Ku wysokiej jakości Baukultur dla Europy* podpisana w 2018 roku
- 2) Nowy Europejski Bauhaus – inicjatywa i projekt Unii Europejskiej rozpoczęte w 2020 roku
- 3) Europejska Konwencja Krajobrazowa z 20 października 2000 roku (ratyfikowana przez Polskę 27 września 2004 roku, weszła w życie 1 stycznia 2005 roku)
- 4) Agenda 2030 na rzecz zrównoważonego rozwoju przyjęta w 2015 roku przez 193 państwa ONZ

Wobec przekonania o ważności badań nad wartością estetyczną środowiska zbudowanego i rosnącego zainteresowania tą tematyką istotnym problemem badawczym jest sprawdzenie, jaka przestrzeń podoba się ludziom i czy można określić pewne uniwersalne zasady projektowania, które zapewniałyby wysoką jakość środowiska zbudowanego.

Wojciech Kosiński, we wstępie do swojej książki *Piękno i piękno miasta*, napisał, że „problematyka piękna miasta jest fascynującym i potrzebnym polem badawczym” (Kosiński, 2011, s. 9). Piękno miasta zaś wyraża się w pięknie przestrzeni i sposobie jej percepcji przez człowieka, dlatego autorka uznała, że warto podjąć badania nad sposobem percepcji

przestrzeni publicznej w mieście, które dobrze zna, a wciąż na nowo odkrywa, czyli Szczecinie – mieście pełnym kontrastów i ukrytego piękna lub, trafniej to ujmując, piękna do odkrycia.

Cele i pytania badawcze

Głównym celem pracy jest próba znalezienia odpowiedzi na pytania, **jakie aspekty zagospodarowania przestrzeni publicznej sprawiają, że jest ona odbierana jako piękna, i czy można twierdzić, że istnieje pewien obiektywny fundament subiektywnych sądów estetycznych odnośnie do tej przestrzeni.** Przedmiot badań stanowi **percepcja piękna wybranych przestrzeni publicznych Szczecina przez ich konkretnych użytkowników.**

Cel szczegółowy pracy to zbadanie percepcji piękna przestrzeni publicznych Szczecina przez ich użytkowników. Aby sformułować pytania badawcze, przeprowadzono szeroko zakrojoną analizę literatury przedmiotu. Obok sprecyzowania pojęcia piękna przestrzeni publicznych wprowadzono termin *wyjątkowej miejskiej przestrzeni publicznej* (Ordeig, 2016).

Postawione zostały następujące pytania badawcze:

- 1) Jakie są opinie na temat wartości estetycznych wybranych przestrzeni publicznych Szczecina wśród ich użytkowników?
- 2) Jakie cechy powinna mieć przestrzeń, aby użytkownicy uznawali ją za piękną oraz jakie czynniki i uwarunkowania na to wpływają?
- 3) Czy istnieje uniwersalne pojęcie piękna w percepcji przestrzeni publicznej?

Bazując na wcześniejszych doświadczeniach zawodowych i intuicjach autorki oraz literaturze przedmiotu, przyjęto takie założenie mające charakter ogólnej hipotezy badawczej: ***Przestrzenie publiczne uznawane są przez użytkowników za piękne, jeżeli zagospodarowane zostały w sposób harmonijny i czytelny, ze znacznym udziałem zieleni.***

W toku badań, z uwagi na ich eksploracyjny charakter, autorka nie znalazła podstaw do formułowania hipotez szczegółowych. Mogłoby to bowiem zakłócić prowadzenie badań i interpretację wyników.

Wśród określonych celów pracy można wyróżnić lokalne i globalne. Pierwsze odnoszą się konkretnie do miasta Szczecina i wybranych do badań obszarów. Celowi lokalnemu odpowiada pierwsze pytanie badawcze wspomniane wyżej oraz opisany cel szczegółowy. Celem globalnym jest natomiast próba zastosowania innowacyjnej metody badań społecznych do zbadania percepcji wybranych przestrzeni publicznych przez ich użytkowników. Jeśli taka

metoda badań w konkretnym miejscu przyniesie interesujące efekty, może zostać zastosowana w innych miejscach w Polsce i na świecie.

Charakterystyka badań i metody badawcze

Przeprowadzone badania społeczne to badania jakościowe. Rozważano przyjęcie metody badań ilościowych, jednak po dokładnym przestudiowaniu literatury przedmiotu i niezbędnych konsultacjach uznano, że jedyną właściwą metodą badań przy takiej tematyce są badania jakościowe. Badania ilościowe, mimo ich obecnej popularności, nie przyniosłyby oczekiwanych rezultatów i nie pozwoliłyby osiągnąć postawionych celów badawczych. Badania jakościowe są bardziej czasochłonne i wymagają większego zaangażowania ze strony badacza. Przeprowadzone badania obejmują 75 wywiadów z 142 osobami, które odbywały się w okresie od marca do czerwca 2022 roku. Poprzedzone były badaniami pilotażowymi zrealizowanymi rok wcześniej, w okresie od marca do lipca 2021 roku. Wnioski z pilotażowej fazy badań posłużyły do ulepszenia narzędzia badawczego w formie scenariusza wywiadu poprzez uzupełnienie lub skorygowanie niektórych pytań.

Przyjęto następujące metody badań: krytyczna analiza literatury przedmiotu, materiałów archiwalnych i innych źródeł; badania bezpośrednie, terenowe, poprzez dokonywanie obserwacji, notatek, zdjęć i szkiców terenowych; analiza urbanistyczna według teorii wnętrz Kazimierza Wejcherta; wstępne badania społeczne i wyciągnięcie wniosków do badań właściwych; badania społeczne właściwe – wywiady z użytkownikami wybranych miejsc do badań przestrzeni na bazie opracowanego wcześniej schematu wywiadu i wyników badań wstępnych, analiza i interpretacja wyników badań.

Zakres przestrzenny badań

Zakres przestrzenny pracy obejmuje miasto Szczecin w granicach administracyjnych z 2022 roku, natomiast badaniami empirycznymi objęto pięć przestrzeni publicznych uznanych za *wyjątkowe miejskie przestrzenie publiczne*. Są to (według kolejności powstawania):

- 1) Plac Grunwaldzki
- 2) Plac Lotników
- 3) Jasne Błonia
- 4) Różanka

5) Plac Solidarności

Analizując różne aspekty i biorąc pod uwagę ograniczony czas, przyjęto następujące kryteria doboru obszarów badań empirycznych:

- 1) wyjątkowe miejskie przestrzenie publiczne (ref. definicja podana niżej)
- 2) usytuowane wzdłuż głównej historycznej osi kompozycyjnej miasta tzw. Złotego Szlaku
- 3) popularne wśród mieszkańców i turystów
- 4) porównywalne ze sobą co do wielkości – stanowią wnętrza proste, które można zasadniczo ogarnąć jednym spojrzeniem

Na podstawie sformułowanych pytań badawczych, podanych wcześniej, opracowany został scenariusz wywiadu. Na początku zadaje się respondentom pytanie o ich związki ze Szczecinem. Główna część wywiadu dotyczy wrażeń estetycznych związanych z konkretną przestrzenią. Pojawiają się też pytania o inne ulubione miejsca w mieście. Na koniec pytano respondentów o ich opinię dotyczącą uniwersalności pewnych cech przestrzeni, które sprawiają, że jest ona przyjazna dla ludzi (por. Balanicka, 2021a). Istotne znaczenie miał wybór metody i zawarte w wywiadzie pytania otwarte. Uznano za ważne, aby nie narzucać określonych kategorii odpowiedzi i tym samym dać badanym szansę na swobodne wypowiedzi, które będą miały dodatkową wartość eksploracyjną. Wywiady na temat poszczególnych przestrzeni realizowane były w miejscach, których wywiad dotyczył. Powodem takiego podejścia jest opisana wyżej wartość, jaką dają badania terenowe, pozwalając bezpośrednio poznać miejsce, w którym dochodzi do badanych zjawisk. W tym przypadku celem było zbadanie bezpośrednich wrażeń ludzi w kontakcie z omawianą przestrzenią publiczną. Dobór respondentów wywiadów miał charakter celowy – byli to przypadkowi użytkownicy badanej przestrzeni publicznej, osoby napotkane w danym miejscu w wybranym czasie. Starano się, by dobór ten był zróżnicowany pod kątem wieku i płci. Dość często zdarzało się rozmawiać z więcej niż jedną osobą równocześnie. Były to pary lub grupy od 2 do 8 osób. Wywiady przeprowadzono w okresie od marca do czerwca 2022 roku. Było ich łącznie 75 i objęły one 142 respondentów. Miały miejsce w różnych porach dnia – w godzinach 12-15, 16-18, 18-20 oraz niektóre po godzinie 21 – oraz w różne dni tygodnia, najczęściej w dni

robocze i soboty. Najwięcej osób można było spotkać w weekendy, najmniej w poniedziałki. Wywiady zostały nagrane i na ich podstawie dokonano transkrypcji.

Struktura pracy

Praca składa się z 9 rozdziałów, wstępu i zakończenia. Na końcu umieszczono literaturę, spisy zdjęć, tabel oraz załącznik – schemat wywiadu.

Rozdział 1. dotyczy pojęcia piękna i opisuje jego rozwój na przestrzeni dziejów, ze szczególnym uwzględnieniem ujęcia obiektywistycznego i subiektywistycznego.

W rozdziale 2. omówione są różne aspekty piękna w odniesieniu do przestrzeni, między innymi rola kompozycji urbanistycznej, piękno jako kryterium jakości miejsca (Deklaracja z Davos – Ku wysokiej jakości Baukultur dla Europy). Wyjaśnione jest też pojęcie wyjątkowych miejskich przestrzeni publicznych.

Rozdział 3. skupia się na zagadnieniu percepcji przestrzeni, odnosząc się do takich kwestii jak: percepcja polisensoryczna, estetyka zorientowana empirycznie i różnica między krajobrazem a widokiem.

Rozdział 4. przedstawia w syntetyczny sposób rozwój przestrzenny Szczecina jako tło do opisanego genezy i rozwoju przestrzennego wybranych na potrzeby badań przestrzeni. Następnie opisuje te przestrzenie w porządku chronologicznym powstawania: Plac Grunwaldzki, Plac Lotników, Jasne Błonia, Różanka i Plac Solidarności.

Rozdział 5. poświęcono analizie przestrzennej na podstawie teorii wnętrza znanego architekta i teoretyka urbanistyki Kazimierza Wejcherta. Tekst jest ilustrowany zdjęciami, schematami oraz szkicami autorki pracy. Stanowi on podsumowanie bezpośrednich badań terenowych. Kolejność omawianych przestrzeni jest następująca: dwa parki (Jasne Błonia, Różanka) i trzy place (Plac Grunwaldzki, Plac Lotników i Plac Solidarności). Za taką kolejnością w tym rozdziale oraz w rozdziałach 7. i 8. przemawiała ocena tych przestrzeni przez użytkowników (trzy pierwsze ocenione zostały pozytywnie, dwie kolejne – negatywnie pod kątem uznania je za piękne).

Rozdział 6. opisuje metodę badań społecznych i uzasadnia wybór badań jakościowych, bezpośrednich, w formie wywiadów pogłębionych.

Rozdziały 7. i 8. koncentrują się na omówieniu wyników badań. Rozdział 7. skupia się na cechach architektoniczno-urbanistycznych, a rozdział 8. dotyczy innych aspektów percepcji

przestrzeni. Rozdziały 7. i 8. o charakterze empirycznym odpowiadają rozdziałom 2. i 3., które stanowią dla nich podstawę teoretyczną.

Rozdział 9. przedstawia syntetycznie rezultat weryfikacji hipotezy, odpowiedzi na pytania badawcze, wnioski o charakterze lokalnym i globalnym, a także rekomendacje wynikające z przeprowadzonych badań i refleksje końcowe autorki pracy.

Na końcu zamieszczono spis literatury, aktów prawnych, źródeł internetowych, ilustracji i tabel, a w aneksie – schemat wywiadu.

Materiały źródłowe

W pracy korzystano z takich materiałów źródłowych jak: mapy, wizyty studyjne, szkice terenowe, archiwalne zdjęcia i plany zagospodarowania obrazujące różne etapy przekształceń badanych przestrzeni publicznych, literatura tematyczna, zgromadzone w trakcie robienia wywiadów materiały (nagrania i notatki transkrypcje) oraz dokumenty planistyczne (między innymi Strategia Rozwoju Szczecina 2025 i miejskie plany zagospodarowania przestrzennego obejmujące badane przestrzenie publiczne).

Wyniki badań i wnioski

Szczecin jest miastem pełnym kontrastów. Ma wiele pięknych miejsc i atrakcji turystycznych, ale nie brakuje w nim też i przestrzeni zdegradowanych. Potrafi zadziwiać i zachwycać. Zaskakuje przybyszów, nie spodziewają się, że jest taki piękny – ma dużo do zaoferowania turystom, a mieszkańcy nie chcą go zamienić na inne miejsce zamieszkania. Te kontrasty można też zauważyć w wybranych do badań przestrzeniach.

Jasne Błonia bezsprzecznie postrzegane są jako niezwykle atrakcyjna i uniwersalna przestrzeń publiczna. Stanowi ona scenerię bardzo wielu działań i gromadzi najróżniejszych ludzi. Jest to przestrzeń, która żyje; która jest barometrem nastrojów społecznych i pogody; lubi być pokazywana przyjezdnym jako swoista wizytówka miasta. Jest to ulubione miejsce odpoczynku mieszkańców Szczecina i sztandarowe miejsce, aby się pochwalić przybyszom.

Większość respondentów bardzo wysoko oceniła reprezentacyjność tego miejsca w kontekście całego miasta. Wysoko jest też oceniana ich dostępność. Jasne Błonia są postrzegane jako bardzo czytelny układ.

Jasne Błonia są przykładem przestrzeni, która oferuje wiele możliwości. Różnorodność ludzkich działalności została tu oceniona maksymalnie. Jedność tego założenia parkowego również została przez respondentów oceniona wysoko. Drzewa się postrzegane jako bardzo ujednolicone, ocenione nawet powyżej założonej punktacji. Harmonia Jasnych Błoni została oceniona bardzo wysoko, nawet nieco wyżej niż jedność. Wielu respondentów podkreślało, że w tej przestrzeni odczuwa się spokój, czują się tu dobrze.

Reprezentacyjność Różanki została oceniona wysoko, co może dziwić z racji jej położenia na uboczu i nie tak łatwej dostępności. Widać jednak, że jej osobliwy urok i zapach róż sprawiają, że to miejsce przyciąga i stanowi cel spacerów i wycieczek nawet z odległych punktów miasta, oraz miejsce, którym można pochwalić się przyjezdnym. Respondenci dostrzegają różnorodność ludzkich aktywności na Różance – różne imprezy, występy artystyczne. Sam sposób zagospodarowania umożliwia wielorakie sposoby wykorzystywania tego miejsca. Harmonia Różanki oceniona została wysoko, choć niżej niż Jasne Błonia.

Plac Grunwaldzki jest postrzegany jako centrum miasta, jednak centrum, które posiada niewykorzystany potencjał. Z planu miasta odczytuje się to miejsce jako centrum życia Szczecina, jednak w rzeczywistości niewiele się tu dzieje. Jest to jednak miejsce o dużym bogactwie narracyjnym, bardzo ciekawie zaprojektowane. Budzi najwięcej skojarzeń i słów-kluczy. Wielu Szczecinian mówi o nim „to moje ulubione miejsce”. Plac Grunwaldzki ogólnie podoba się, daje poczucie wytchnienia i bezpieczeństwa. Docenia się jego ciekawy układ urbanistyczny, staranną kompozycję. Bardzo pozytywnie odbierana jest obecność i różnorodność zieleni. Ludzie dostrzegają tu symetrię, harmonię, różnorodność, naturalność i proporcję. Widać wiele drzew i krzewów. Łatwo tu oddychać, wszystko jest na swoim miejscu i to czyni to miejsce pięknym. Respondenci zauważają jednak dużą różnicę między potencjałem Placu Grunwaldzkiego a jego obecnym zagospodarowaniem i realnym wykorzystaniem.

Plac Lotników jest dziwnym miejscem. Z jednej strony jest starannie zaprojektowany, z drugiej jednak nie przyciąga. Mimo dobrej dostępności nie jest miejscem docelowym, raczej tranzytowym. „Kwadratowe rondo” – to określenie, które padło w jednym z wywiadów, bardzo trafnie definiuje czym ta przestrzeń jest. Wielką przeszkodą w dobrym odbiorze tego miejsca jest jego chaotyczne otoczenie.

Jako przestrzeń publiczna nie jest odbierany zbyt pozytywnie. Docenia się jego położenie w centrum miasta, dostępność, dobre powiązania komunikacyjne. Negatywne odczucia budzi jednak niewielka ilość zieleni, wrażenie „zabetonowania”, brud i odstraszające czynniki społeczne, obecność osób bezdomnych i nadużywających alkoholu, co zaburza poczucie bezpieczeństwa i komfortu przebywania w tej przestrzeni. Pokazuje to, że Percepcja przestrzeni nie ogranicza się do pierwszego planu, ale obejmuje całe spektrum doznań. Nie można percepować w wybiórczy sposób, abstrahując od kontekstu. Miejsce stanowi całość bodźców wzrokowych, słuchowych, zapachowych, dotykowych, a człowiek, jako podmiot percepcji, odbiera otaczającą go rzeczywistość wszystkimi zmysłami i we wszystkich jej planach.

Na Placu Solidarności podoba się architektura i sposób rozwiązania tej przestrzeni, są jednak postulaty, by było więcej zieleni. Przeszkadza tu niektórym hałas i poczucie, że mało się tu dzieje, pojawiają się głosy, że ta przestrzeń mogłaby być lepiej wykorzystana. Najstabilniej na tle innych miejsc wypada Plac Lotników, który niezbyt się ludziom podoba. Wydaje się z jednej strony, że „nie jest zły”, jest w centrum, ale ludziom przeszkadza brud i negatywnie odbierane kwestie społeczne - obecność osób bezdomnych i nadużywających alkoholu.

Na Jasnych Błoniach najbardziej podoba się ludziom przestrzeń i krokusy, odczuwany tutaj spokój i poczucie harmonii. Na Różance - dywan kwiatowy, cisza, spokój i relaks. Na Placu Grunwaldzkim – magnolie i układ gwiazdzisty. Na Placu Solidarności – filharmonia i niestandardowy kształt placu. Plac Lotników jest doceniany nie tyle za walory obiektywne, ale za to, że jest blisko, dla niektórych osób jest to najbliższe ich domu miejsce, gdzie można usiąść i odpocząć.

Podsumowując, z tych pięciu analizowanych miejsc, najbardziej podobają się Jasne Błonia. Ludzie czują się tu zrelaksowani, podoba się im poczucie wolności, szeroki widok, obecność innych ludzi. Różanka również się ludziom podoba, doceniają szczególnie zieleni, ciszę, dla niektórych jest jak „raj”. Plac Grunwaldzki podoba się, daje poczucie wytchnienia i bezpieczeństwa, jest zaciszny (mimo dość intensywnego ruchu wokół), sprawia wrażenie przemyślanego, dla niektórych jest ich ulubionym miejscem.

Na podstawie przeprowadzonych badań społecznych udało się zweryfikować pierwotną hipotezę oraz znaleźć odpowiedzi na postawione pytania badawcze.

Hipoteza: Przestrzenie publiczne uznawane są przez użytkowników za piękne, jeżeli zagospodarowane są w sposób harmonijny i czytelny, ze znacznym udziałem zieleni.

Pytanie 1. Jakie są opinie na temat wartości estetycznych wybranych przestrzeni publicznych Szczecina wśród ich użytkowników

Opinie na temat wartości estetycznych poszczególnych przestrzeni publicznych są zróżnicowane. W stosunku do Jasnych Błoni, Różanki i Placu Grunwaldzkiego przeważa opinia, że są one piękne, a mają na to wpływ takie czynniki jak harmonia, duży udział zieleni, cisza i spokój. Pozostałe dwa obszary – Plac Lotników i Plac Solidarności nie zostały przez większość respondentów ocenione jako piękne. W przypadku Placu Lotników powodem negatywnej oceny jest chaotyczne otoczenie placu, a w przypadku Placu Solidarności chodzi o brak zieleni.

Pytanie 2: Jakie cechy powinna posiadać przestrzeń, aby użytkownicy uznawali ją za piękną i jakie czynniki i uwarunkowania na to wpływają?

Z przeprowadzonych badań, które miały charakter celowy (nie reprezentatywny) wynika, że czynnikami, które szczególnie decydują o tym, że dana przestrzeń się ludziom podoba są: harmonia, naturalność (udział zieleni) i proporcja. W znacznie mniejszym stopniu wpływają na to: symetria, kontrast i różnorodność. Asymetria rzadko odbierana jest pozytywnie, dość często negatywnie. Do zaproponowanej listy cech przestrzeni – aspektów jej piękna - dodano też takie czynniki jak: harmonia kolorystyczna, cisza i spokój. Widać więc, że przestrzeń odbierana jest przez ludzi wszystkimi zmysłami i aby podobać się ludziom powinna być harmonijna, mieć duży udział zieleni, być proporcjonalna. Ważnym czynnikiem dla wielu respondentów jest cisza, spokój. Pozostaje jednak otwartą kwestią jak osoby rozumieją harmonię i proporcję. Niezbędna dla dobrego odbioru cisza i spokój są cechami, które można uzyskać nie w sposób bezpośredni, a raczej pośredni – dotyczy on lokalizacji danej przestrzeni publicznej względem arterii komunikacyjnych, uciążliwych zakładów pracy czy innych obiektów generujących hałas (boiska, stadiony, lotniska).

Odpowiedzi respondentów na zadane w wywiadzie pytania dość jasno pokazują, że takimi uniwersalnymi kategoriami estetycznymi są: harmonia, proporcja, naturalność (rozumiana jako obecność zieleni, kontakt z zielenią). Ważną rolę dla wielu osób odgrywa też symetria, różnorodność. Dla niektórych osób ważny jest kontrast. Nieliczne osoby pozytywnie odbierają asymetrię, a dla wielu jest to czynnik odbierany negatywnie.

Pytanie 3: Czy istnieje uniwersalne pojęcie piękna w percepcji przestrzeni publicznej?

Na to pytanie trudno jest jednoznacznie odpowiedzieć. Trudno jest w ogóle zdefiniować piękno. Z przeprowadzonych badań wynika, że ludzie potrzebują piękna wokół, jest ono czynnikiem ważnym, niezbędnym dla jakości życia, a równocześnie nie wystarczającym. Muszą być uwzględnione inne potrzeby oprócz tych estetycznych. Piękno jest czymś trudnym do uchwycenia. Obok różnorodnych gustów i wrażliwości można jednak zauważyć pewne prawidłowości – określone elementy podobają się wielu różnym użytkownikom, stąd można powiedzieć, że istnieją czynniki obiektywne, a przynajmniej intersubiektywne wyznaczniki piękna. Są nimi harmonia, proporcja, zróżnicowana zieleń i funkcjonalność.

Zostały wyciągnięte wnioski o charakterze lokalnym i globalnym.

Wnioski o charakterze lokalnym

Wniosek 1. Szczecin jest atrakcyjnym miastem, choć pełnym kontrastów.

Większość respondentów, zarówno mieszkańców, jak i turystów odnosiła się do niego pozytywnie. Szczególnie doceniany był przez grupę seniorów jako miasto piękne, niepowtarzalne. Grupa osób w wieku średnim odnosiła się do miasta pozytywnie, ale równocześnie dostrzegając pewne mankamenty. Krytycznie odnoszono się, np. do braku porządku i czystości na niektórych ulic w pobliżu głównego ciągu spacerowego jakim jest Złoty Szlak. Widzą duży potencjał Szczecina, doceniają to, że miasto się rozwija, a równocześnie uważają, że wciąż jest wiele do zrobienia, że ten ogromny potencjał miasta jest jeszcze nie w pełni wykorzystany. Młodzież ma do miasta bardziej ambiwalentny stosunek. Odnoszą się do niego dość pozytywnie, ale bez większego entuzjazmu, który widać było wyraźnie w wypowiedziach starszych osób.

Wniosek 2. Przeprowadzone wywiady wykazały, że spośród pięciu analizowanych przestrzeni trzy postrzegane są jako piękne: Jasne Błonia, Różanka i Plac Grunwaldzki. Dwie pozostałe przestrzenie – Plac Lotników i Plac Solidarności nie zostały ocenione jako piękne.

Głównymi czynnikami w przypadku pozytywnej oceny były harmonia elementów zagospodarowania przestrzennego i duża ilość zróżnicowanej zieleni. Jeśli chodzi o Plac Lotników, to pomimo bardzo dobrego projektu samego placu, tym, co zdecydowało o jego odbiorze, jako przestrzeni niezbyt pięknej jest jego chaotyczne otoczenie. W przypadku Placu Solidarności był to z kolei brak zieleni.

Inne wnioski, które można wyciągnąć w oparciu o wyniki badań mają charakter bardziej uniwersalny, można mówić o ich globalnym charakterze. Są one następujące:

Wniosek 1: Istnieje uniwersalna potrzeba piękna.

Z przeprowadzonych badań jasno wynika, że piękno jest człowiekowi bardzo potrzebne. Sprawia, że „chce się żyć” (ref. wywiad JB07.10.2021_2K.70), a nawet „życie garściami brać”(ref. wywiad JB07.10.2021_2K.70), mimo podeszłego już wieku. To z pewnością cenny wniosek dla lekarzy, opiekunów starszych osób, włodarzy miasta i dla nas wszystkich. Ta potrzeba piękna wybrzmiewała w bardzo wielu wypowiedziach respondentów. Piękno ma duży wpływ na samopoczucie i jest ważnym czynnikiem i warunkiem jakości życia w mieście.

Wniosek 2: Piękno jest czymś nieuchwytnym, trudnym do zdefiniowania, posiada cechy subiektywne oraz obiektywne, a przynajmniej intersubiektywne.

Piękno odbiera się poprzez zmysły, na jego odbiór mają wpływ zarówno cechy podmiotu aktu percepcji. dlatego jest to coś subiektywnego, ale też i przedmiotu, stąd posiada pewną obiektywność, a przynajmniej intersubiektywność. W przeprowadzonych badaniach można dostrzec pewne zauważalne prawidłowości. Przykładowo - Jasne Błonia są miejscem, które podoba się każdemu z respondentów, bez względu na wiek, płeć czy wykształcenie. Musi więc być w tej przestrzeni coś, co zachwyca wszystkich, a co można by nazwać obiektywnym pięknem. Nie spotkałam ani jednej osoby, która powiedziałaaby, że to miejsce jej się nie podoba lub nisko oceniła jego walory estetyczne. Na pytanie, co takiego im się w tej przestrzeni podoba, padały takie odpowiedzi jak: przestrzeń, poczucie swobody, zieleń, krokusy... a także to, że są inni ludzie, ale jednocześnie nie ma poczucia tłoku, każdy może czuć się swobodnie. Przyczyny percepcji tego miejsca jako pięknego były podawane różne, ale wszyscy uznawali je za piękne.

Wniosek 3: Harmonia jest najwyżej cenionym aspektem piękna.

Jak pokazują przeprowadzone badania, najbardziej cenionym aspektem piękna jest harmonia. Została ona najwyżej oceniona we wszystkich miejscach, w których prowadzono badania, często na 10 pkt, rzadko poniżej 8 pkt. Zdarzyły się pojedyncze głosy kojarzące harmonię z nudą czy monotonią. Nie jest chyba przesadą powiedzieć, że dowodzą one wiarygodności badań – nie wszyscy respondenci wskazywali jednomyślnie na harmonię jako

najistotniejszy aspekt piękna, ani nie wszyscy oceniali ją na 10 pkt, można dostrzec jednak wyraźną jednomysłność wśród badanych, że jest to cecha ważna w odczuwaniu piękna.

Wniosek 4: Naturalność, rozumiana jako obecność zieleni jest bardzo istotnym elementem zagospodarowania przestrzennego i ważnym aspektem piękna.

Naturalność jest rozumiana dwojako: 1) jako układ przestrzenny w niewielkim stopniu ingerujący w naturalne ukształtowanie i 2) jako obecność zieleni. W obu znaczeniach, ale może szczególnie w tym drugim, tak pojęta „naturalność” jest bardzo istotnym czynnikiem w percepcji przestrzeni jako pięknej. Kontakt z przyrodą jest czymś fundamentalnym dla człowieka. Wywiady przeprowadzone w wybranych miejscach jasno pokazały, jak ważna w odbiorze przestrzeni jest zieleń i jak niezwykle istotną rolę pełni w przestrzeni miejskiej. Respondenci pytani o to, co im się najbardziej podoba na Jasnych Błoniach, Placu Grunwaldzkim czy Różance – odpowiadali jednomyslnie, że zieleń. Z kolei to, czego brakowało w odbiorze Placu Lotników lub Placu Solidarności, aby móc powiedzieć, że oglądana przestrzeń jest piękna, to była ponownie zieleń. Zieleń jawi się więc jako nieodzowny element odbioru piękna otoczenia.

Wniosek 5: Piękno wiąże się z funkcjonalnością.

Aspekty estetyczne są w odbiorze użytkowników badanych przestrzeni publicznych znacząco powiązane z funkcjonalnością. Respondenci pytani o piękno, odpowiadając na to pytanie odnosili się też do obecności i ilości ławek, koszy na śmieci, do dostępności i czystości omawianych miejsc. Płyne z tego wniosek, że trudno rozmawiać z ludźmi o estetyce w oderwaniu od funkcjonalności. Równocześnie funkcjonalność nie jest wystarczającą cechą, by postrzegać dane miejsce jako piękne. Można by powiedzieć, że ludzie potrzebują piękna i potrzebują funkcjonalności. Potrzebują obu tych elementów, aby móc odbierać przestrzeń jako piękną, rozumianą jako taką, w której się dobrze żyje. Piękno powiązane z funkcjonalnością warunkuje jakość życia.

Wniosek 6: Człowiek odbiera przestrzeń w sposób wielozmysłowy.

Nie było głównym celem badań sprawdzenie, w jaki sposób człowiek odbiera przestrzeń, ale przeprowadzone wywiady stały się okazją do refleksji również nad tą kwestią. Przez sam dobór metody badań – badania empiryczne, terenowe i bezpośrednie – zakładano, że do odbioru przestrzeni człowiek potrzebuje bezpośredniego z nią kontaktu, między innymi

dlatego, że odbiera ją poprzez zmysły. Przeprowadzone badania potwierdziły to i uwypukliły. Respondenci zwracali uwagę na takie czynniki jak hałas, zapach, dobór materiałów, nasłonecznienie, unoszący się pył. Nie można by odnotować takich odczuć oglądając te same miejsca tylko na zdjęciach czy ekranie komórki. Bezpośredni kontakt z otoczeniem ma niezaprzeczalną wartość poznawczą, może szczególnie ważną teraz w dobie ogromnego udziału nowych technologii w naszych procesach poznawczych. Jak wyjaśnia Pallasmaa, żyjemy w dobie „dominacji oka” (Pallasmaa, 2012, s. 25). Warto używać też i pozostałych zmysłów w poznawaniu świata.

Wniosek 7: Dobrze zaprojektowane meble uliczne humanizują przestrzeń publiczną.

Meble uliczne, oprócz swojej niewątpliwej roli funkcjonalnej, dodatkowo humanizują przestrzeń, czynią bardziej ludzką, osławiają ją, zapraszają do korzystania z niej. Bez tych elementów przestrzeń jest bardziej anonimowa, nieprzyjazna, bo po prostu „nie ma gdzie usiąść”. Zrealizowano wcześniej badania pokazujące związek między meblami ulicznymi a zdrowiem psychicznym (Suberifar, 2018). Ławki są niezbędnym elementem zagospodarowania przestrzennego, miejscem spotkania, rozmowy, kontemplacji. Można się wtedy poczuć w takiej przestrzeni „jak u siebie”. Przestrzeń publiczna bez ławek jest niegościnna, odpycha. Ważna jest w związku z tym nie tylko obecność ławek, ale też sposób ich zaprojektowania, aspekty ergonomiczne, dobór materiałów, by dobrze się na niej siedziało w różnych porach dnia i roku. Istnieją materiały, które zbyt mocno się nagrzewają i nie nadają się do siedzenia; inne mogą okazać się nietrwałe w użytkowaniu. Ważne, by ławki były dostosowane do potrzeb różnych użytkowników, w tym osób o ograniczonych możliwościach poruszania się. Dobrą rzeczą jest zapewnienie odpowiedniej szerokości i głębokości ławek, zastosowanie oparcia, podłokietników, a także tu i ówdzie uwzględnienie przewijaków dla dzieci, które można skomponować z wybranymi ławkami. Warto wcześniej przeprowadzić badania społeczne, by upewnić się, gdzie ławki są potrzebne. Dobrze jest też wziąć pod uwagę strony świata i sposób nasłonecznienia, by zapewnić użytkownikom przestrzeni wybór, po której stronie chcą usiąść. Inne elementy małej architektury, jak kosze na śmieci czy tablice informacyjne warto sytuować w sposób przemyślany i nie narzucający się. Zbyt duża liczba tych elementów może zaśmiecać przestrzeń i zakłócać jej odbiór. Ważną kwestią są również dostępne w bliskiej odległości toalety.

Wniosek 8: Piękno jest związane z ciszą i spokojem.

W wypowiedziach respondentów, wśród czynników warunkujących percepcję danej przestrzeni jako pięknej, wymieniane były spokój i cisza. W przypadku położenia przy głośniejszej arterii komunikacyjnej (np. Plac Solidarności) żalono się, że hałas zaburza odbiór tej przestrzeni jako atrakcyjnej. Z kolei podczas rozmów na Jasnych Błoniach i na terenie Różanki jako jeden z powodów, dlaczego ta przestrzeń jest odbierana jako piękna wymieniane były spokój i cisza.

Wniosek 9: Piękno związane jest z dobrym samopoczuciem, wygodą, jakością życia.

Piękna przestrzeń musi być wygodna, to taka przestrzeń, gdzie człowiek dobrze się czuje, swobodnie, „nie musi spinać brzucha” (ref. wywiad JB.K.2022.03.11) , tylko może „czuć się sobą” (ref. wywiad JB.K.2022.03.11),. Taka przestrzeń potrzebuje zieleni, która jest niezbędna do dobrego samopoczucia.

Wniosek 10: Piękno powiązane jest z umiejętnością zatrzymania się, refleksji, zdolnością do zachwyty.

W jednym z wywiadów, gdzie respondentkami były dwie artystki – muzyczki – doszło do ciekawej wymiany zdań w kontekście zdolności do zachwyty.

Wniosek 11: Piękno przestrzeni posiada również aspekt społeczny - wiąże się z obecnością w niej innych ludzi.

Kilkakrotnie respondenci na pytanie, dlaczego im się w danej przestrzeni podoba podawali też czynniki społeczne – obecność innych ludzi. W jednym z wywiadów eksperckich padło sformułowanie, że ludzie przyciągają piękne miejsca, a także inni ludzie.

Wniosek 12: Dla tworzenia pięknych przestrzeni publicznych ważny jest kontekst, otoczenie danego miejsca.

Tworzenie pięknych miejsc wymaga wzięcia pod uwagę całego otoczenia. Nie wystarczy dobrze zaprojektowany plac, jeśli brakuje harmonii w sąsiadującej z nim zabudowie. Przykładowo Plac Lotników jest bardzo dobrze zaprojektowanym placem, ale nie jest on odbierany jako „piękny”, głównie z uwagi na otaczającą go chaotyczną zabudowę.